

A nyelvhelyességről

Panek Zoltán *Nyelvöltögetés* című cikkének (*Korunk*, 1969. 5.) egyik passzusa engem vesz célba (nevet ugyan nem említ, díszkréten csak annyit ír, el, hogy egy „egyetemi tanárként is működő szépíró-kritikus“-ra vonatkoznak megjegyzései). Azt kifogásolja, hogy egyik cikkemben „irodalmi berkeink“ helyett „irodalmi berkünk“-et írtam, és hogy a „szabdal“ igét nyelvhelyesség szempontjából rosszul használtam.

Ami az *irodalmi berkeinket* illeti, valóban ebben az összetételben *rendszerint* többesben használják a *berék* szót. De semmi sem tiltja, hogy — ha a kifejezendő gondolatnak ez jobban megfelel — egyes számba írjuk. Cikkemben én pontosan arra akartam utalni, hogy írónk különbözhetnek egymástól nemzedéki hovatartozásukban, stílusukban, sok mindenben, de végeredményben mégis („még mindig“) egy táborat alkotnak. Az egyes szám — jól értette Panek Zoltán —, ezt az „egyalap alá vonást“ szolgálta.

A *szabdal* igének van egy általános értelme, az, amelyiket Panek Zoltán is ismer, hogy valaki valamit kisebb darabokra szétvág. De van egy másik, irodalmi árnyalata, amit úgy látszik Panek Zoltán nem ismer; A *magyar nyelv értelmező szótára* a *szabdal*-címszó második bekezdésében ezt az árnyalatot így határozza meg: „2. (irod) »Karddal v. más vágófegyverrel harc közben« rendsz. vaktában vagdalkozik, v. darabokra vág vkit, vmit.“ Én pontosan ebben a *vaktában vagdalkozik* értelmében használtam a szót.

Mi marad hát a passzusból? A kioktatási szándék, ami nyelvhelyesség szempontjából érdektelen.

Kolozsvár, 1969. június.

Sóni Pál
egyetemi előadó tanár

Beszéljen-e arabusul, aki nem tud arabusul?

A *Korunk* 1969. 5. számában Panek Zoltán *Nyelvöltögetés* című jegyzete így kezdődik: „Reménytelennek látszik a küzdelem. Hiába a rohamosan fejlődő íráskultúra figyelmeztetése és serkentése, úgy látszik, még mindig túl gyöngéden elnéző a kontármunkával szemben, »hadd éljen szegény X is«, illetve legjobb esetben kö-zönyös: »vállalja ki-ki a saját munkájáért a felelősséget«; hiába a lapok növekvő igényessége, a szerkesztők időnként belefáradnak a folytonos foltozósuszteri munkába, az anyanyelvet írásban hajmeresztő hozzá nem értéssel használó szerzők fésületlen és mosdatlan kéziratainak stilizálásába; hiába a nyelvrontók közé elég gyakran odacserdítő fölháborodás, hiába a türelmes gyom-csipegetés, a gyom újra nő, akik nem tudnak arabusul, nem átallanak mégis arabusul beszélni, miután nem tudnak arabusul.

Magamban megfogadtam, hogy utoljára szólalok föl ebben a kérdésben; most is inkább a saját lelkiismeretem elcsitítására teszem.“

Lázár József *Monológ közügyről* című jegyzete a folyóirat 1969. 4. számában bizonyos kapcsolatba hozható a Panek Zoltán felvetette kérdéssel, ahol a következőket írja: „Mert a tudatosan átgondolt naplóírásnak azonkívül, hogy alkotó időtöltés, közlésre érett formában közügyi haszna is van... Igaz, kevesen képesek magukat a művészi képalkotás síkján kifejezni. Költők, írók dolga ez. De kulturált stílusban naplót

frni minden értelmes, gondolkodó, az élet sodrását figyelő ember tud. Csakhogy nem mindig fülük hozzá a foga. Sokan kényelmességből, mások gátlásaik miatt idegenkednek az ilyesféle munkától...

Hajoljanak hát papír fölé a gondolkodó emberek, s valljanak élményeikről Társadalmi rendelésnek tesznek ezzel eleget."

Szembetűnő, hogy a két szerző — bár a maga módján figyelemre méltó, amit mond — ugyanazon kérdést ellentétes szempontból nézi. Panek Zoltán a közírást mintegy a szellemi arisztokrácia előjogának tekinti. Lázár inkább plebejus-módon tárgyalja a kérdést. Mivel magunk is plebejusok vagyunk, Lázár József véleményét osztjuk. Ez azonban olyan kérdés, amit nem lehet szavazással eldönteni.

Véleményünk szerint Panek Zoltán és vele együtt sokan mások, társadalmi szükségletet elégítenek ki, amikor az anyanyelv tisztaságáért, a közírás magasabb színvonaláért harcolnak. Ez azonban nem változtat a tényen, hogy néhány ezer éve — amióta az ember ember általi elnyomatása feltűnt — társadalmi szempontból sokszor azoknak vannak a legfontosabb mondanivalóik, akik bizony nem tudnak arabusul. Eleinte csak néhány írástudó vált szószólójukká. Ezek — kevés kivétellel — úgy írtak ahogy a mások ügyéről írhattak. Aztán lassanként maguk az érdekeltek is kezdtek gagyogni. Igaz, egyelőre vétkesnek az anyanyelv szabályai ellen, de mondanivalóiknak átütő ereje lehet. Szükségesnek tartjuk a közírás gazdag eszmei tartalmaért, magas színvonaláért, az anyanyelv tisztaságáért folytatott harcot. De ez egy dolog. Az, hogy a közírást a képzett stiliszták előjogává változtassuk, vagyis a lakosság túlnyomó részét az írott nyelv nyilvános használatától eltanácsoljuk, egészen más dolog. Agy a forma művészetét olyan színvonalra emelte, amelyet nemigen ismert addig a magyar költészet, de hogy számára mennyire a lényeg volt a fontosabb, arról sorai vallanak:

*A szalonoké parfülmős rege,
Szilaj és új az utca éneke.*

*A szalonokban a könny is hamis,
Az utcán hű az örült kacaj is.*

*Amit felbecsül szentre a szalon.
Az az utcán rongy kóta, kusza lom.*

*Ott tanult, pompás, fölséges karok,
Itt együgyű, de viharos dalok.*

*Holnap tán égi dal lesz a rege,
De föld-robaj az utca éneke.*

Véleményünk szerint nem az a nagyobb baj, hogy akik nem tudnak arabusul, nem átallanak mégis arabusul beszélni, hanem hogy nem beszélnek elegen arabusul, akik nem tudnak arabusul. Ha mindig elegen beszélnének, sok súlyos hibát elkerülhetnénk és elkerülhettünk volna. Az, hogy valaki nincs tisztában a stilisztika szabályaival, nem semmisítheti meg a jogát, hogy — együgyűn, sután, ahogy tud — a közírásban is ne szóljon saját ügyéhez, és nem gátolja meg azt, hogy stilisztikai hibái ellenére is igaza legyen, sőt, hogy mondanivalói fontosak legyenek.

A bírált írásokban a szerző nem említi tartalmi hibákat. Nem ismerjük ezeket az írásokat, de az indulatból ítélve, mellyel a szerző beszél róluk, feltételezzük, hogy ha észrevette volna, megemlíti őket. Panek azonban a következő megállapítást teszi: „hiába a türelmes gyom-csipegetés, a gyom újra nő”. Ez a kijelentés véleményünk szerint — bár formailag helyes — tartalmi hiba. Azt a látszatot kelti, hogy a cikkíró nem érti meg, hogyan fejlődik a nyelv és a közírás. Hogy gyomlálás után a gyom újra nő, csak műkedvelő földműveseket és műkedvelő nyelvészeket botránkoztathat meg. Sőt, ők is legtöbbször tudják, hogy ez természeti törvény. S ami a legfontosabb, azt is tudják, hogy „a türelmes gyom-csipegetés” egyáltalán nem hiábavaló. Nem hinnők, hogy a sok milliárd parasztból legalább egy valaha ultimátumot adott volna a földnek, hogy ha nemcsak élvezhető gyümölcsöt terem, nem fogja tovább gyomlálni...

Amíg a magyar közírás élni fog, élvezhető gyümölcs mellett gyomot is terem. A gyomlálás egyszer s mindenkorra elvégzett munkává csak holt nyelveknél válhat. Nemcsak nyelvészeknél, ideológiai életünkben általában — bár most már ritkábban,

de még mindig elég gyakran — megnyilvánul a felfogás: sem hogy szellemi életünk gyomot is teremjen, inkább mondjunk le az élvezhető gyümölcsökről is... Vagyis, hogy közéletünkben vagy csak arabusul szabad beszélni, vagy sehogy. Úgy gondoljuk, hogy ez a felfogás Panek Zoltánt még mindig befolyása alatt tartja. A szerző figyelmen kívül hagyta, hogy a nyelv a gondolatközlés eszköze, s mint ilyen az emberi szükségleteknek van alárendelve. A cikkíró részére mintha a nyelv önmagáért való dologgá válnék és az emberi szükségleteken mint jelentéktelenségeken felülemelkednék. De mindez nem változtat a tényen, hogy a nyelvi hibák, melyekre Panek Zoltán mutat, tényleg hibák, és hogy helyesen teszi, ha azért küzd, hogy a közírók igényesebbek legyenek munkájukkal szemben. Nem azt helytelenítjük, hogy a kérdéshez szót, hanem hogy nyilvánosan bejelenti a harc feladását. A kovácsmester így tanította kovácsolni az inasát: „Először akkorát ütsz, amekkorát csak bírsz. Azután mind erősebbeket.”

Nem kell sajnálni a szerkesztőket a foltozósuszteri munkáért. Ez is a mesterségükhöz tartozik és népszerűségi szempontból legalább olyan fontos, mint az új cipők készítése. Ahhoz, hogy szellemi életünk erőteljesen és helyes irányba fejlődjék, hogy valóban az élet problémáival foglalkozzék, szükséges, hogy minél többen beszéljenek arabusul azok közül is, akik még nem jól tudnak arabusul. S hogy közírásunk mind magasabb színvonalra emelkedjék, szükséges, hogy Panek Zoltán megsegje nyilvános fogadalmát és minél gyakrabban szólaljon fel ebben a kérdésben.

Déva, 1969. június

Génád Henrik
Génád Jenő
nyugdíjasok

Egy 140 éves iskolai folyóiratról

Beke György *Diákújságok* című írásában (*Korunk*, 1968. 9) méltatja „a Brasai Sámuel emlékéért őrző híres középiskola” diáklapját, mely a „nagy irodalomtörténeti előd, a reformkori *Remény* című »irodalmi zsebkönyv« nyomába lépett”. Az említett kolozsvári *Piatál szivvel* című diáklap utolsó száma nemrég *nyomatásban* jelent meg. Ebből az alkalomból visszatérek elődeire, annál is inkább, mert a lap kibontakozását figyelemmel kísérték iskolánk volt diákjai is, s közülük többen emlékeznek arra, hogy ebben az iskolában a múltban is létezett diáklap, mely az ifjúság törekvéseit tükrözte. És valóban, a több évszázados múltra visszatekintő iskolában régen is pezsgő irodalmi tevékenység folyt. A diáklappal egy szép hagyomány felelevenítését és továbbvitelét valósítja meg iskolánk mai ifjúsága.

A múlt századból reánk maradt kéziratos kis „kötetek”, az ifjúság összefogott felvett jegyzőkönyvek, az általuk alakított *Olvasó Társaság* alapszabálya, névsora, cikkei, bírálatok, emlékbeszédek, epigrammák és népdalgyűjtemények meggyőző bizonyítékai egy jól szervezett ifjúsági tevékenységnek. Az akkori diákság irodalmi tevékenysége — túlzás nélkül állíthatjuk — bizonyos vonatkozásokban ma is példaképpen állhat előttünk.

A tanuló ifjúság irodalmi tevékenységének szálai 1829-ig nyúlnak vissza. A diákság szükségét érezte az anyanyelven való önművelésnek, ezért elhatározta, hogy egy „Baráti Kör“-t szervez, ahol az anyanyelven írt írásokat felolvassák egymásnak, majd beírják egy erre a célra szerkesztett „könyvbe”, diáklapba. Ilyen irányú tevékenységüket az is indokolta, hogy abban az időben a szegényes könyvtár vajmi keveset segített az anyanyelv pallérozásában. Az akkori viszonyok szemléltetésére, hadd idézzük: „Az *Ephemerides Posonienses*-t kivéve, semmiféle hírlap sem járt a könyvtár számára, s ez is csak abból a célból, hogy ez által az ifjúság közt a deák nyelv gyakorlása előmozdítottassék. Az egész hazában uralkodó zárdai rendszer oskolánkban is lenyűgözve tartotta a szellemeket” (Kozma Ferenc: *A kolozsvári unitarium collegium ifjúsága olvasó és irodalmi körének múltja*. Kolozsvár, 1867).

A „Baráti Kör” Gálfi Sándor vezetésével alakult meg. Tagjai Szentiváni László, József és Mihály, Veress György és Árkosi Dénes. Közös munkájuk a *Barátság Lántza* című gyűjtemény, melyet 1829. október 3-án kezdtek írni. A bő-

vülök kör első irodalmi megnyilvánulását az első reánk maradt diáklapnak tekint-
hetjük. Ebben találkoznak először Szentiváni Mihály nevével (álnéven Leányosy
Kálmán), aki 1830. február 25-én lett tagja a körnek. A „Baráti Kör“ megalapítói-
nak nem voltak ugyan messzebbmenő céljai, mint az írások megbeszélésével a
hasznos időtöltés, mégis pozitívan kell értékelnünk a kör tevékenységét, mert ez
volt az alapja annak az élénk irodalmi mozgalomnak, amelyben megszületik a *Re-
mény* című nyomtatásos zsebkönyv.

A *Barátság Lántza*, ez a 140 évvel ezelőtt írt kéziratos kis kötet jelzi isko-
lánkban a diáklapok szerkesztésének kezdetét. Utána több folyóirat, diáklap látott
napvilágot ugyancsak kéziratos formában: A *Kulcs* (1830—1831) Szentiváni Mihály
és Kriza János szerkesztésében, *Emlény* (1830—1831), *Rózsabokor* (1832), *Viola Em-
lékfűzér* 1833.

A kezdeti próbálkozások és bizonyos tapasztalatok szerzése után az ifjúság
szervezettebben fogott hozzá az önműveléshez. Az 1831—33-as évben megalakították
az „Olvasó Társaság“-ot. Tevékenységének tartalmát és célját alapszabályban rögz-
ítették. Céljáról az alapszabály kézirátában „Előzmény“-ként ezt olvashatjuk:

- a) Célra vezető több nyelven írt könyvek szerzése és azok közös használása.
- b) Hírlapok, folyóiratok s egyéb tudományos értekezések együtt és egymás-
nak magyarázva való felolvasása.
- c) Gondolkodó tehetségűnek kifejlésének előmozdítása, kötött vagy folyó beszé-
dek dolgozása, vagy más nyelvből fordítás által és azok megbíralása
által.
- d) Anyai nyelvünk, úgy más szükséges nyelvek tanulása és gyakorlása könyv-
olvasás és fordítás által.
- e) Iskolánkban a becületérzés, a jó erkölcs és szorgalom előmozdítása, jó
erkölcsű ifjak fogadtatván tagokká, kik kötelezettek barátjaikat s köze-
lebbi ismerőseiket erkölcsiségre inteni, tudván, hogy gyakran a baráti in-
tés többet használ, mint a büntetés félelme.“

Az 1834—35-ben elfogadott és módosított alapszabály „VIII. Cikkelyének a
Tagok munkálatjáról“ című részében találkoznak a *Remény* folyóirat nevével. Itt
állapítják meg, hogy a Társasághoz beérkezett érdemesebb írások „bé-irandók“ ebbe
a könyvbe, és ha bírálat is érkezik az „írományra“, azok is „bé-iratnak“ a „Bírálat
Könyvbe“. Ez a *Remény* két szempontból is jelentős. Egyrészt ennek szerkesztői,
az Olvasó Társaság 1838 Télhó (január) 21-én tartott gyűlésen határozzák el Csong-
vai Károly — a társaság akkori elnöke — javaslatára, hogy a folyóiratban meg-
jelent érdemesebb írásokat válogassák ki és nyomtatásban adják ki. Így jelenik
meg a *Remény* című „zsebkönyv“ első nyomtatásos száma 1838 Télelő (december)
13-án. Másrészt, mint iskolai folyóirat is ez marad meg, kisebb-nagyobb megszakí-
tásokkal egészen 1942—1943-ig.

E rövid felsorolásban csak érinteni tudjuk az akkori ifjúság irodalmi tevékeny-
ségét. A ránk maradt kéziratos anyag érdembeli feldolgozása szép feladatnak mut-
tatkozik, annál is inkább, mert — bár kezdő írásokról van szó — nem kisebb
jelentőségű személyek első irodalmi próbálkozásait tartalmazzák, mint Szentiváni
Mihály, Kriza János, Jakab Elek, Kőváry László, Berde Mózes, Berde Áron, hogy
csak néhányat soroljunk fel.

Kolozsvár, 1969. június.

Józsa György
tanár